

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Χρήστος Α. Φραγκονικολόπουλος
Αν. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ
Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ

«Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία, Οργάνωση και Πολιτικές»

Επιμέλεια: Ναπολέων Μαραβέγιας

Εισαγωγή

Η πολιτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αποτελεί ολοένα και περισσότερο μια συνεχή πηγή αμφισβήτησης και απογοήτευσης, με πολλά και αναπάντητα διλήμματα όπως: (α) πώς να ισορροπήσει η ΕΕ ανάμεσα στην απαίτηση για εθνική κυριαρχία και τη συγκέντρωση εξουσιών; (β) πώς να στραφεί από τον διαχειριστικό τρόπο λειτουργίας προς μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών; και (γ) πώς να διατηρήσουν τα κράτη-μέλη την εθνική τους ταυτότητα εφαρμόζοντας ταυτόχρονα πολιτικές ανοικτών συνόρων στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς;

Οι ευρωπαϊκές πολιτικές ελίτ που σχεδίασαν την ευρωπαϊκή συνεργασία τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 αντιλαμβάνονταν την εύλογη αντίδραση που θα προέβλεπαν οι ευρωπαϊκοί λαοί σε μεγαλεπήβολα σχέδια ολοκλήρωσης. Προχώρησαν έτσι μέσα από φαινομενικά δευτερεύουσας σημασίας συμφωνίες που σταδιακά επέφεραν ειρήνη και οικονομική ανάπτυξη. Η ολοκλήρωση εδραζόταν στην αποκαλούμενη *ανεκτική/επιτρεπτική συναίνεση* των λαών των κρατών-μελών της ΕΟΚ, σύμφωνα με την οποία δεν αντιδρούσαν στη διαδικασία ενίσχυσης των υπερεθνικών θεσμών/δομών διακυβέρνησης, στο βαθμό που αυτή επέφερε θετικά αποτελέσματα στη ζωή τους. Ο κεντρικός νομιμοποιητικός μηχανισμός της ΕΕ, έτσι, δεν έγκειτο στη δημοκρατική *per se* πολιτική και νομοπαρασκευαστική διαδικασία που ακολουθούσε η ΕΟΚ, αλλά στα αποτελέσματα που αυτή απέφερε. Ο στασιμοληθωρισμός που έπληξε τα κράτη-μέλη της ΕΟΚ τη δεκαετία του 1970 απείλησε αυτή τη νομιμοποίηση. Η συμφωνία, από την άλλη, των μελών να προχωρήσουν για πρώτη φορά στη διενέργεια εκλογών για την ανάδειξη των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1979 αποτέλεσε το πρώτο βήμα προς τη νομιμοποίηση της ΕΕ στη βάση των διαδικασιών που παράγουν πολιτική. Ωστόσο, με το πεδίο εφαρμογής των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στην ΕΕ, και ειδικότερα μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, να αυξάνεται και η ολοκλήρωση να μετατρέπεται σε ένα πολύ βασικό χαρακτηριστικό της εθνικής πολιτικής, οι πολιτικές ελίτ υπόκεινται όλο και περισσότερο στην *περιοριστική διαφωνία*, σύμφωνα με την οποία αυτά που μπορούν να γίνουν στο επίπεδο της ΕΕ γίνονται αντικείμενο έντονης διερεύνησης και αμφισβήτησης στο πεδίο της εθνικής πολιτικής (Hooghe & Marks 2009). Στο πλαίσιο αυτό, και μέσα από τις αναθεωρήσεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η ενίσχυση του θεσμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η παραχώρηση ρητρών εξαιρέσεως και η δυνατότητα ευέλικτης ολοκλήρωσης, έχουν ως στόχο να βελτιώσουν τη δημοκρατική λειτουργία της ΕΕ.

Παρ' όλα αυτά, η *ποιότητα* αυτών των πρακτικών είναι αμφίβολη καθώς ο τρόπος λειτουργίας της δημοκρατικής λογοδοσίας στο σύστημα λήψης αποφάσεων της ΕΕ δεν καθοδηγείται από την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. Σημαντικοί θεσμοί της ΕΕ, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δεν είναι εκλεγμένοι και ως εκ τούτου δεν είναι ούτε *αντιπροσωπευτικοί*, ούτε *υπόλογοι* στους λαούς της Ευρώπης. Επίσης, και ειδικότερα σήμερα, η κρίση χρέους στην ευρωζώνη έχει διευρύνει το πρόβλημα της νομιμότητας που αντιμετωπίζει η ΕΕ, καθώς συνδέεται με την αποτυχία της να παράγει ουσιαστικά αποτελέσματα και να ικανοποιεί τους πολίτες της Ένωσης. Πως θα μπορούσε, λοιπόν, η ΕΕ να βελτιώσει τη δημοκρατική και νομιμοποιητική της αποδοχή;

Με βάση τα παραπάνω, ο στόχος τους κεφαλαίου αυτού είναι να:

1. προσδιορίσει τις διαφορές διαστάσεις του δημοκρατικού ελλείμματος (εφ εξής ΔΕ),
2. εξετάσει τα επιχειρήματα υπέρ και κατά του ΔΕ (Richardson 2006; Warleigh 2003; Schmitter 2000).
3. παρουσιάσει τις προτάσεις αναφορικά με τον εκδημοκρατισμό της ΕΕ, και προς την κατεύθυνση αυτή επίσης να αξιολογήσει πόσο κάτι τέτοιο είναι εφικτό και απαραίτητο σε μια ΕΕ όπου η δυσχερής οικονομική συγκυρία την απομακρύνει όλο και περισσότερο από το ιδεώδες μίας Ευρώπης των λαών, με τα συμφέροντα του χρηματοπιστωτικού τομέα, αλλά και την εθνική εσωστρέφεια να αναδεικνύονται σε κομβικούς παράγοντες.

Οι διαστάσεις του δημοκρατικού ελλείμματος

Το ΔΕ έχει τρεις διαστάσεις: τη θεσμική/διαδικαστική, που αναφέρεται στο μη-δημοκρατικό, θεσμικό οικοδόμημα της ΕΕ, την κανονιστική και την κοινωνικο-ψυχολογική, σύμφωνα με τις οποίες ο Ευρωπαίος πολίτης δε νιώθει ότι ανήκει στην ΕΕ και ότι μπορεί να επηρεάσει την πορεία της .

Θεσμική/διαδικαστική

Ένας σημαντικός λόγος για την αμφισβήτηση της δημοκρατικής λειτουργίας της ΕΕ είναι οι περιορισμένες δυνατότητες που οι πολίτες διαθέτουν στη χάραξη πολιτικής. Η ΕΕ δεν διαθέτει μια κυβέρνηση που εκλέγεται με λαϊκή πλειοψηφία. Η Επιτροπή, που προτείνει τη νομοθεσία, είναι μη-εκλεγμένη και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιπροσωπεύει τις κυβερνήσεις που εκλέγονται από τα εθνικά εκλογικά σώματα. Το μόνο θεσμικό όργανο της ΕΕ που αντιπροσωπεύει μια πανευρωπαϊκή πολιτική και κοινωνική πλειοψηφία είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ωστόσο, οι ευρωεκλογές δεν έχουν άμεση επίπτωση στις

αποφάσεις που αφορούν τη σύνθεση των μελών της Επιτροπής, καθώς και στις προτεραιότητες του νομοθετικού προγράμματος της ΕΕ. Για τους εξής λόγους (Follesdal and Hix 2006):

1. Οι επίτροποι όχι μόνο είναι υποχρεωμένοι να λειτουργούν ανεξάρτητα από τα εθνικά συμφέροντα των κυβερνήσεων αλλά και δεν μπορούν να ανακληθούν μονομερώς από μια εθνική κυβέρνηση.
2. Η ψηφοφορία στη βάση της ειδικής πλειοψηφίας στο Συμβούλιο ενθαρρύνει την υιοθέτηση νομοθεσίας που αποφασίζονται μέσα από ένα συμβιβασμό διαφορετικών πολιτικών προτεραιοτήτων. Που σημαίνει ότι οι κυβερνήσεις που εκπροσωπούνται και ψηφίζουν στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης λαμβάνουν αποφάσεις που δεν ελέγχονται από τα εθνικά κοινοβούλια.
3. Η πολιτική ευθύνη για ό,τι έχει αποφασιστεί μέσω της νομοθετικής διαδικασίας της ΕΕ είναι αδύναμη, καθώς δεν υπάρχει διαπάλη μεταξύ μιας κυβέρνησης και μιας αντιπολίτευσης. Η μη-εκλεγμένη Επιτροπή αποφασίζει και προτείνει νομοθεσία. Στο Συμβούλιο απαιτείται συναίνεση μεταξύ των κυβερνήσεων, όπως και μεταξύ των πολιτικών ομάδων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Όχι μόνο δεν υπάρχει κάποιος μηχανισμός για τους πολίτες των κρατών-μελών για να απορρίψουν την Επιτροπή και την πολιτική της ατζέντα, αλλά ούτε και εκλογικός ανταγωνισμός για το ποιος θα πρέπει να ηγείται και ποιες πολιτικές θα πρέπει να επιδιωχθούν.
4. Έτσι, και ενώ η Συνθήκη της Λισαβόνας επιτρέπει σε ένα εκατομμύριο πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (και από τουλάχιστον το ένα τέταρτο των κρατών-μελών) να υποβάλουν αναφορά στην Επιτροπή για το νομοθετικό περιεχόμενο της ΕΕ, δεν προβλέπει καμμία νομική υποχρέωση για νομοθετική πρωτοβουλία. Ενδεικτική της περιορισμένης αποτελεσματικότητας της έμμεσης λογοδοσίας είναι η αντιμετώπιση που έχουν τα δημοψηφίσματα κρατών-μελών που απορρίπτουν Συνθήκες της ΕΕ. Οι πολίτες καλούνται να ψηφίσουν και πάλι ή η απορριφθείσα Συνθήκη επανέρχεται μέσω μιας νέας Συνθήκης η οποία επικυρώνεται από τα εθνικά κοινοβούλια (π.χ. Συνταγματική Συνθήκη 2004).

Κανονιστική

Η διάσταση αυτή στρέφεται στο περιεχόμενο της χάραξης πολιτικής (Bartolini 2005; Scharpf 1997). Η διαδικασία της ολοκλήρωσης δεν ενθαρρύνει την υιοθέτηση εναλλακτικών πολιτικών λύσεων. Ενώ η ΕΕ διαθέτει σημαντικές εξουσίες στις πολιτικές που αφορούν την

απελευθέρωση των αγορών, δεν προβλέπεται από τις Συνθήκες η παρέμβασή της σε ζητήματα που αφορούν την φορολογία ή την κοινωνική οικονομία. Επίσης, οι κυβερνήσεις οφείλουν να συμμορφώνονται με τους κανόνες της ΕΕ, και ειδικότερα της ευρωζώνης. Έχουν δεσμευτεί νομικά να διατηρούν χαμηλά ελλείμματα και να ισορροπούν τους προϋπολογισμούς τους. Έτσι, η ΕΕ όχι μόνο συμβάλλει στη μειωμένη εθνική αυτονομία για την παρέμβαση στην κοινωνική οικονομία, αλλά επηρεάζει και τις διαδικασίες άσκησης της δημοκρατίας σε εθνικό επίπεδο.

Κοινωνικό-ψυχολογική

Τέλος, η νομική και θεσμική πολυπλοκότητα των Συνθηκών δεν επιτρέπει στους πολίτες των κρατών-μελών να καταλάβουν πώς και γιατί η νομοθεσία και οι πολιτικές της ΕΕ επηρεάζουν τη ζωή τους. Οι πολίτες της Ένωσης κάνουν λόγο για «έλλειμμα γνώσης» και «ουσιαστικής συζήτησης». Τόσο τα ΜΜΕ όσο και τα εθνικά κόμματα και οι εθνικές κυβερνήσεις δε συζητούν το καθημερινό έργο της ΕΕ. Επικεντρώνονται μόνο σε «θορυβώδη» (Σύνοδοι Κορυφής) ή «έκτακτα» (κρίσης χρέους στην ευρωζώνη) γεγονότα. Η έλλειψη μιας πανευρωπαϊκής διαδικασίας διαμόρφωσης πολιτικών απόψεων και σχηματισμού βουλήσεως αντανακλάται στον τρόπο αντιμετώπισης των εκλογών για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όπου η ψηφοφορία γίνεται όχι στη βάση των κοινών ευρωπαϊκών πολιτικών αλλά στη βάση της γνώμης που έχουν οι πολίτες για τις επιδόσεις των κυβερνήσεων τους στα εθνικά ζητήματα. Δεν είναι τυχαίο ότι οι Reif και Schmitt (1980) έχουν επινοήσει τη φράση *δεύτερης τάξης εθνικές αναμετρήσεις* για να περιγράψουν αυτήν την κατάσταση. Το πρόβλημα αυτό, γνωστό και ως πρόβλημα ανυπαρξίας ενός ευρωπαϊκού λαού/δήμου, τονίζει την έλλειψη μιας κοινής ταυτότητας. Που σημαίνει ότι ευρωπαϊκή ολοκλήρωση παραμένει ένα πολιτικό σχέδιο, το οποίο οι πολίτες των κρατών-μελών της ΕΕ όχι μόνο δεν αναγνωρίζουν αλλά και προς το οποίο δεν αισθάνονται και αλληλεγγύη (Bellamy 2012).

Η αντίθετη άποψη

Η θέση περί ΔΕ δε βρίσκει σύμφωνη όλους τους αναλυτές και ειδικότερα αυτούς που επισημαίνουν (Majone, 2005, 2006; Moravcsik, 2002,2006) ότι είναι εσφαλμένη η αξίωση η ΕΕ να διαθέτει τα ίδια δημοκρατικά πρότυπα με αυτά που τηρούν οι εθνικές δημοκρατίες. Στόχος της ΕΕ δεν είναι να αντικαταστήσει τις εθνικές δημοκρατίες. Εδράζεται σε αυτές και τις πλαισιώνει. Οι λαοί των 28 κρατών-μελών έχουν επιλέξει να διαμοιράζονται ορισμένες πολιτικές αρμοδιότητες, ενώ άλλες συνεχίζουν να ασκούνται σε εθνικό επίπεδο. Επίσης, η σχετική σταθερότητα του συστήματος, παρά ορισμένες εκδηλώσεις δυσάρεσκειας (όπως

στην περίπτωση της Συνταγματικής Συνθήκης το 2004-05), αντανακλά ότι οι πολίτες είναι ικανοποιημένοι με τον θεσμικό σχεδιασμό και τις αρμοδιότητες της ΕΕ.

Για άλλους η ΕΕ αποτελεί ένα διαφορετικό δημοκρατικό σύστημα (Nicolaidis 2004) που δεν απευθύνεται σε μία ενιαία πολιτική κοινότητα («δήμο»), αλλά αποτελείται από πολλαπλές δημοκρατικές κοινωνίες των λαών. Η πραγματικότητα αυτή καθιστά μη-ρεαλιστική τη λειτουργία της ΕΕ στη βάση μιας τυπικής εθνικής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (πχ. εκλογή μιας κυβέρνησης από τους λαούς των '28' που εκπροσωπεί την πλειοψηφία των πολιτών, Majone 1998). Το σύστημα της ΕΕ συνυπάρχει και λειτουργεί στη βάση διακριτών εθνικών δημοκρατικών πρακτικών όπως οι εθνικές εκλογές. Ως εκ τούτου, οι νομοθετικές προτάσεις της ΕΕ αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης (και μερικές φορές πολύ έντονης) όχι μόνο μέσα στους θεσμούς της ΕΕ στους, αλλά και εντός των κρατών-μελών με κυβερνήσεις που αντιμετωπίζουν εγχώρια αντιπολίτευση ή που αντιστέκονται σθεναρά σε προϋποθέσεις και κανόνες λειτουργίας της ενιαίας αγοράς ή της ευρωζώνης. Το αποτέλεσμα αυτών των άμεσων και έμμεσων δεσμών μεταξύ των πολιτών της ΕΕ και της Ενωσιακής λήψης αποφάσεων είναι η πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών και των εκλεγμένων αντιπροσώπων από ό,τι στους διεθνείς οργανισμούς κανένας από τους οποίους δεν διαθέτει ένα εκλεγμένο νομοθετικό σώμα - πόσο μάλλον ένα με τέτοιες αρμοδιότητες στην θέσπιση ευρωπαϊκών νόμων, την άσκηση δημοκρατικού ελέγχου και την επίβλεψη του προϋπολογισμού.

Με βάση τα παραπάνω, η ΕΕ έχει πετύχει έναν βαθμό δημοκρατικής λογοδοσίας. Το Κοινοβούλιο, σε συνδυασμό με τις νομοθετικές πρωτοβουλίες της Επιτροπής και την ανεξαρτησία του Δικαστηρίου της Ευρώπης, συμβάλλει στην διαμόρφωση ενός υπερεθνικού συστήματος διακυβέρνησης στο οποίο ο ρόλος και οι προτεραιότητες κυβερνήσεων υπόκεινται σε ελέγχους/ισορροπίες. Καταρρίπτεται έτσι το επιχείρημα ότι οι μη εκλεγμένοι θεσμοί είναι ανεξέλεγκτοι και μη υπόλογοι. Επιπρόσθετα, η απουσία μιας κυβερνητικής πλειοψηφίας και αντιπολίτευσης αντισταθμίζεται από τη διατήρηση του βέτο των κυβερνήσεων σε σημαντικά ζητήματα (φορολογία, εξωτερική πολιτική) και την ικανότητά τους να αποχωρήσουν από την ΕΕ. Σημαντική είναι και η κουλτούρα αποτελεσματικότητας και συναίνεσης (Crombez 2003), όπως αυτή εντοπίζεται:

1. Στις διαβουλεύσεις της Επιτροπής με τις ομάδες συμφερόντων, που σε συνδυασμό με την αύξηση των εξουσιών που απολαμβάνει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στη

νομοθετική διαδικασία, επιτρέπουν στην ΕΕ να διαμορφώσει ένα σύστημα χάραξης αποφάσεων που είναι πιο αποτελεσματικό από αυτό των πλειοψηφικών εθνικών συστημάτων.

2. Στο σύστημα λήψης αποφάσεων το οποίο δεν επιτρέπει τη διαμόρφωση ισχυρών πλειοψηφικών θέσεων. Σύμφωνα με την πρακτική της ειδικής πλειοψηφίας, μια αποτρεπτική μειοψηφία τεσσάρων χωρών που αντιπροσωπεύουν το 35 % του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρκετή για να αποτρέψει το Συμβούλιο από την ψήφιση ενός νόμου.
3. Στην πρόβλεψη ολόκληρη η νομοθεσία της ΕΕ να υπόκειται στο νομικό έλεγχο του Δικαστηρίου της Ένωσης. Πρόβλεψη που διασφαλίζει ότι όλα οι αποφάσεις των θεσμών λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που έχουν συμφωνηθεί στις Συνθήκες.

Μάλιστα, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει η «ενιαία αγορά» δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την ύπαρξη των υπερεθνικών θεσμών. Η ΕΕ διευκολύνει την απελευθέρωση της αγοράς, επιτρέποντας στα εθνικά πολιτικά κόμματα και τις εθνικές κυβερνήσεις να μεταφέρουν την ευθύνη για τις οποίες συνέπειες των μεταρρυθμίσεων (ανταγωνισμός/ανεργία) στην ΕΕ. Σωστά, η ΕΕ, όμως, όχι μόνο διαθέτει ελάχιστες αρμοδιότητες στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, αλλά και πενιχρά οικονομικά μέσα για να αντιμετωπίσει τις οποίες αρνητικές συνέπειες προκύπτουν από την απελευθέρωση της αγοράς. Επίσης, ενώ η ΕΕ παράγει πολιτική και νομοθεσία για τα κράτη-μέλη και τους λαούς της Ένωσης, πολλές φορές δεν ανταποκρίνεται στις προτιμήσεις και τις εισροές των πολιτών. Έτσι, οι πολίτες καταφεύγουν στις εθνικές εκλογές και τα δημοψηφίσματα (για τις Συνθήκες της ΕΕ) για να εκφράσουν τις θέσεις/προτιμήσεις τους. Οι πολίτες μπορούν να απειλήσουν τις εθνικές κυβερνήσεις και τα εθνικά κόμματα, καταψηφίζοντας τα για τη στάση που έχουν τηρήσει απέναντι στις πολιτικές της ΕΕ. Το πρόβλημα, όμως, παραμένει. Τα κράτη-μέλη όχι μόνο διαθέτουν περιορισμένη επιρροή στην χάραξη πολιτικής, αλλά και στο πλαίσιο αρκετών προϋποθέσεων και κανόνων της ΕΕ για την «ενιαία αγορά» ή την ΟΝΕ, διαθέτουν και ελάχιστα περιθώρια να λάβουν και να υλοποιήσουν αποφάσεις που προστατεύουν τις κοινωνικές διευθετήσεις, τους κανονισμούς και τους θεσμούς τους, και ειδικότερα σε περιόδους οικονομικών κρίσεων (Glencross 2014:237-241).

Η κρίση της Ευρωζώνης ως πρόκληση για τη δημοκρατική Ευρώπη

Επομένως, η ύπαρξη, ή μη, δημοκρατικού ελλείμματος εξαρτάται από τη σκοπιά από την οποία εξετάζει κανείς την ευρωπαϊκή πολιτική. Δεν υπάρχει, ΩΣΤΟΣΟ, αμφιβολία ότι η ΕΕ παραμένει μακριά από μία ιδανική, συμμετοχική δημοκρατία. Προς αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης, έχουν αναπτυχθεί μια σειρά από προτάσεις, όπως η (Bartolini & Hix 2006; Hix 2008):

- Περαιτέρω αύξηση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου
- Άμεση εκλογή των προέδρων της ΕΕ και της Επιτροπής
- Διενέργεια των ευρωεκλογών στη βάση της ευρωπαϊκής ατζέντας κι όχι των επιμέρους εθνικών, με την ανάπτυξη και λειτουργία πανευρωπαϊκών κομμάτων
- Δημιουργία ενός δεύτερου κοινοβουλευτικού σώματος που θα απαρτίζεται από εκπροσώπους των εθνικών κοινοβουλίων

Ο στόχος αυτών των προτάσεων είναι να διασφαλίσουν ότι η ΕΕ θα ανταποκρίνεται περισσότερο στις πολιτικές που επιθυμούν οι πολίτες με τον μετασχηματισμό της Ένωσης σε μια περισσότερο οιοειδί κοινοβουλευτική δημοκρατία. Υπάρχουν, ωστόσο, πολύ σημαντικοί κίνδυνοι στην υλοποίησή τους. Η εκλογή του Προέδρου της Επιτροπής, για παράδειγμα θα μπορούσε ενδεχομένως να οδηγήσει σε αυξανόμενη δύναμη της Επιτροπής σε βάρος του Συμβουλίου και κατά συνέπεια έναντι της εθνικής αυτονομίας. Επίσης, μέσα από την εισαγωγή πανευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων, θα μπορούσε όχι μόνο να αυξηθεί η πολιτική αμφισβήτηση της ΕΕ, αλλά και να αναπτυχθούν λογικές που ενθαρρύνουν τον σκληρό έναντι του ήπιου ευρωσκεπτικισμού (Glencross 2014: 267-273; Szczerbiak & Taggart 2008; Kopecky & Mudde 2002; Taggart 1998). Ενώ ο ήπιος ευρωσκεπτικισμός στέκεται κριτικά μόνο επί ορισμένων προβληματικών ή αποτυχημένων πτυχών της ολοκλήρωσης, ο σκληρός ευρωσκεπτικισμός, και ειδικότερα μετά την κρίση χρέους της ευρωζώνης, υποστηρίζει την αποχώρηση ή την διάλυση της ΕΕ. Η λογική πίσω από αυτή την πρόταση είναι ότι οι εκλεγμένες κυβερνήσεις των κρατών-μελών δεν πρέπει να δεσμεύονται στην υλοποίηση νόμων επί των οποίων έχουν ελάχιστο λόγο. Η έμφαση στην κυριαρχία συνοδεύεται επίσης με την ανάγκη προάσπισης των συνόρων και της ταυτότητας των κρατών-μελών (καθαρότητα των εθνικών πολιτισμών/ταυτοτήτων).

Και όλα αυτά σε μια περίοδο όπου το δημοκρατικό έλλειμα και η αντίδραση στην ΕΕ έχουν λάβει απειλητικές διαστάσεις και διαφορετικό περιεχόμενο. Η αντίδραση αυτή δεν στοχεύει μόνο το πλημμελώς δημοκρατικό σύστημα της ΕΕ, αλλά και μία Ένωση που όχι μόνο χαράζει

σκληρές πολιτικές λιτότητας, αλλά και τις επιβάλλει σε εθνικές κυβερνήσεις που αυτές είτε απορρίπτουν είτε με δυσκολία και μεγάλο πολιτικό κόστος αποδέχονται. Εξωτερικοί παράγοντες, όπως οι αγορές και ισχυρά κράτη-μέλη της ΕΕ περιορίζουν σοβαρά τις πολιτικές επιλογές που έχουν στη διάθεσή τους οι ψηφοφόροι και ειδικότερα στα αδύναμα κράτη-μέλη. Όταν, το Νοέμβριο του 2011, ο Έλληνας πρωθυπουργός πρότεινε ένα δημοψήφισμα για τους όρους της διάσωσης που είχε συμφωνήσει με την ΕΕ, οι Ευρωπαίοι ηγέτες τον πίεσαν να εγκαταλείψει το σχέδιο αυτό, πίεση που τελικά οδήγησε στην παραίτησή του. Στην Ιταλία, το 2011 και χωρίς εκλογή, την διακυβέρνηση ανέλαβε μια μη-κομματική κυβέρνηση υπό την ηγεσία του πρώην Επιτρόπου της ΕΕ Monti.

Καταλυτικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή έχει παίξει η κρίση της ευρωζώνης και η «αυταρχική» διαχείριση της κρίσης από την Γερμανία (Urban 2014). Γαντζωμένη στον μύθο της λιτότητας και των ελεύθερων αγορών η Γερμανία κρατάει υπό αυστηρό έλεγχο τις αποφάσεις και τον τρόπο που ξοδεύονται και θα επιστραφούν τα χρήματα των πιστωτών. Η λογική αυτή, όμως, όχι μόνο έχει αυξήσει τον διακυβερνητισμό ('εκτελεστικό φεντεραλισμό', Habermas 2012) αλλά δοκιμάζει και την εθνική κυριαρχία και δημοκρατία των κρατών-μελών της ΕΕ που καλούνται να στηρίξουν/χρηματοδοτήσουν ή να εφαρμόσουν προγράμματα διάσωσης. Έτσι, τα περισσότερα κράτη-μέλη της ΕΕ, και με δεδομένο ότι συμμετέχουν σε μια ένωση κρατών και λαών που είναι εξαρτημένη από τη δημοκρατική αναγνώριση που τις προσφέρουν, πολλές φορές βρίσκονται αντιμέτωπα με το σοβαρό δίλημμα αποδοχής ή απόρριψης των απαιτήσεων/υποχρεώσεων της ΕΕ (Lane 2012; Hall 2012). Όταν τα κράτη αρνούνται να ακολουθήσουν φαίνεται ότι τη ΕΕ αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα τρέχοντα προβλήματα. Όταν αποδέχονται τις απαιτήσεις της ΕΕ μεταφέρουν την πολιτική ευθύνη στην ΕΕ. Το αποτέλεσμα, όμως, είναι το ίδιο: απώλεια νομιμοποίησης της ΕΕ (Franzius & Preuss 2014). Ως αποτέλεσμα, έχει διογκωθεί τόσο το κύμα του ευρωσκεπτικισμού, όσο και ο εθνικισμός και η πρόσληψη του εθνικού συμφέροντος ενάντια στο ευρωπαϊκό, και όχι εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου.

Η κατάσταση αυτή όχι μόνο αυξάνει τα χρόνια αισθήματα μη-ικανοποιητικής αντιπροσώπευσης των κρατών-μελών και των πολιτών τους, αλλά και τις αμφιβολίες για τη νομιμοποίηση λήψης και εφαρμογής των αποφάσεων ως προς τη διαχείριση της κρίσης της ευρωζώνης. Έτσι, όμως, όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο Κωνσταντινίδης (2014), όχι μόνο εκτοξεύεται η απήχηση κομμάτων με ευρωσκεπτικιστές ή αντιευρωπαϊκές διαθέσεις, αλλά και η απροθυμία των φιλοευρωπαϊκών κομμάτων να προτείνουν λύσεις για το μέλλον της ΕΕ, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα πρωτόγνωρο «σπιράλ αντι-ευρωπαϊσμού». Οι

συμβιβασμοί για τη σχέση και την ένταση ανάμεσα στην εθνική κυριαρχία, τη δημοκρατία και την ολοκλήρωση δημιουργούν ένα πιεστικό «τρίλημμα». Όπως εξηγεί ο Rodrick (2012: 31-32):

Αν θέλουμε να προωθήσουμε την παγκοσμιοποίηση, θα πρέπει να εγκαταλείψουμε είτε το έθνος-κράτος είτε τη δημοκρατική πολιτική. Αν θέλουμε να διατηρήσουμε και να εμβαθύνουμε τη δημοκρατία θα πρέπει να επιλέξουμε ανάμεσα στο έθνος-κράτος και στη διεθνή οικονομική ολοκλήρωση. Και αν επιθυμούμε να διατηρήσουμε το έθνος-κράτος και την εθνική κυριαρχία, θα πρέπει να επιλέξουμε ανάμεσα στην εμβάθυνση της δημοκρατίας και την εμβάθυνση της παγκοσμιοποίησης.

Ο διστακτικός τρόπος με τον οποίο έχουν αναπτυχθεί οι θεσμοί στο εσωτερικό της ΕΕ, η σημερινή κρίση της ευρωζώνης και το δημοκρατικό έλλειμμα αντανakλούν αυτό το ερμηνευτικό «τρίλημμα». Σωστά. Ωστόσο, και παρ' όλα τα μεγάλα προβλήματα που δημιουργεί το «τρίλημμα» αυτό, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στην εποχή της παγκοσμιοποίησης «η εθνική πολιτική μπορεί να ανακτήσει εθνική κυριαρχία, ικανότητα να παρεμβαίνει και αξιοπιστία, μόνον παίρνοντας τη μορφή της υπερεθνικής συνεργασίας. Η εθνική συνεργασία δεν ανακτάται εθνικά, αλλά μόνον μέσω της παγκόσμιας 'εσωτερικής πολιτικής'» (Beck 2014: 98). Η ΕΕ ήταν και είναι ο πρόδρομος της εξέλιξης αυτής, εντάσσοντας τα κράτη-μέλη σε δίκτυα αλληλεξάρτησης και διασυνδέσεων στην οικονομία, στην πολιτική, στον πολιτισμό και την επιστήμη/εκπαίδευση. Οι σχέσεις αυτές ήταν και είναι προϊόν ελεύθερης επιλογής, και επιλέχθηκαν με στόχο τα κράτη-μέλη όχι μόνο να διασφαλίσουν πλεονεκτήματα οικονομικής αποδοτικότητας, στρατιωτικής ασφάλειας ή την βελτίωση της πολιτικό-στρατηγικής θέσης τους, αλλά και να αντιμετωπίσουν/επιλύσουν προβλήματα και επιδράσεις τα αίτια των οποίων βρίσκονται πέρα από όρια του ελέγχου τους. Που σημαίνει ότι ο περιορισμός της αυτονομίας των κρατών-μελών είναι βασική προϋπόθεση για να μπορούν όλα τα κράτη-μέλη να απολαμβάνουν την ελευθερία μέσα και διαμέσου της ΕΕ, και όχι προϋπόθεση για την υιοθέτηση ενός μονόπλευρα οικονομικού και καθοδηγούμενου από τις χρηματοπιστωτικές αγορές εξευρωπαϊσμού που έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο να υπονομεύεται όλο και περισσότερο η συνεργασία, η κοινωνική αλληλεγγύη και ανθρώπινη αξιοπρέπεια στην ΕΕ, αλλά και να μετατρέπει τις φυσιολογικές και αναπόφευκτες συγκρούσεις για την πολιτική, την κοινωνία και την οικονομία στα πλαίσια της αλληλεξάρτησης, σε συγκρούσεις μεταξύ 'ημών' και 'αυτών' (βλ. αντιπαράθεση

ευρωπαϊκού Νότου και Βορρά, προκαταλήψεις εναντίον των 'τεμπέληδων' Νότιων και των 'ναζί' Γερμανών).

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί μέρος της ιστορικής λύσης που δόθηκε μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και οδήγησε σε μία άνευ προηγουμένου μακρά περίοδο ειρήνης, ευμάρειας και σταθερότητας στην πιο συγκρουσιακή ήπειρο του πλανήτη πριν από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο (Dinan 2004). Τα κράτη-μέλη έχουν πετύχει ένα εκπληκτικό βαθμό οικονομικής ενοποίησης. Έχουν καταργήσει τα μεταξύ τους σύνορα στην κίνηση αγαθών, κεφαλαίων και εργαζομένων. Έχουν υπογράψει χιλιάδες σελίδες κανονισμών σε τομείς που καλύπτουν τα πάντα, από την επιστημονική πολιτική, μέχρι την προστασία των καταναλωτών, την καταπολέμηση των διακρίσεων ανάμεσα στα δύο φύλλα, τις γονικές παροχές και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Hix & Hoyland 2011). Επίσης, και αντίθετα από τους κλασικούς διεθνείς οργανισμούς, έχουν δημιουργήσει και ένα κοινοβούλιο που εκλέγεται από τους πολίτες των κρατών-μελών με άμεση ψηφοφορία και είναι εξοπλισμένο με ευρείες αρμοδιότητες συναπόφασης και ελέγχου. **Η διατήρηση αυτών των κεκτημένων και η επίλυση των ενδοευρωπαϊκών διαφορών (ιστορικών, οικονομικών κλπ.) αποτελεί το ζητούμενο και η δημοκρατία δε μπορεί παρά να αποτελεί, με την ευρύτερη θεώρησή της ως ένα σύνολο εμπεδωμένων νορμών, κανόνων, αξιών και διαδικασιών που αποτρέπει συγκρουσιακές και βίαιες εναλλακτικές και οδηγεί σε συναινετικές και αμοιβαία επωφελείς λύσεις, το μηχανισμό που θα διαμεσολαβήσει την επίλυσή τους.**

Η δημιουργία και εξέλιξη της ΕΟΚ/ΕΕ δεν ήταν αποτέλεσμα «κεραυνοβόλου έρωτα. Η ΕΕ χτίστηκε πάνω στα συντρίμια μιας ηπείρου [...] Δεν είναι το προϊόν ενός λαού, ο οποίος με ένα πρώτο επαναστατικό βήμα, έδωσε στον εαυτό του την εξουσία να νομοθετεί ο ίδιος, όπως ορίζουν οι παραδόσεις της θεωρίας για τη δημοκρατία και το Σύνταγμα σχετικά με τη θεμελίωση της εξουσίας. Η ΕΕ δεν μπορεί να απαλλαγεί από αυτό το 'ελάττωμα', ακόμη και αν προσθέσει δημοκρατικές δομές.» (Franzius & Preuss 2014: 177-178). Που σημαίνει ότι το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν είναι η απουσία της δημοκρατικής της μορφής. Οι ευρωπαϊκές Συνθήκες και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο περιέχουν όλα όσα είναι αναγκαία να καταστήσουν την ΕΕ ένα δημοκρατικά συντεταγμένο σύστημα. Το πρόβλημα είναι η υποβάθμιση της ευρωπαϊκής πολιτικής σε μια «ελιτίστικη διαδικασία», σε μια αποπολιτικοποιημένη παράκαμψη της δημόσιας ισχύος των λαών και των οργάνων των κρατών-μελών (Brunkhorst 2014). Όπως γράφει ο Mazower (2012: 321), το καινοφανές είναι η καταρρέουσα σημασία των ευρωπαϊκών θεσμών που έδιναν νόημα στην εθνική κυριαρχία

και ο τρόπος με τον οποίο τα όργανα λήψης αποφάσεων της ΕΕ πλήττουν την εσωτερική νομιμοποίηση, ικανότητα και συνοχή των κρατών-μελών. Θεσμοί και συστήματα λήψης αποφάσεων που προορίζονταν για να ενισχύσουν την κυριαρχία δυστυχώς την περιορίζουν. Προασπίζοντας τα συμφέροντα του χρηματοπιστωτικού τομέα και την διάσωση του καπιταλισμού, το μόνο που κάνει η ΕΕ είναι διευκολύνει την ενσωμάτωση των κρατών-μελών στις αγορές και όχι την ενσωμάτωση των αγορών στα κράτη (Crouch 2011). Κατά συνέπεια, το ζητούμενο είναι να στρέψουμε την προσοχή μας στο πώς θα μπορέσει η ΕΕ να ξεπεράσει την εικόνα που την θέλει να είναι ένα τεχνικό-πραγματιστικό κατασκεύασμα του οικονομικού ορθολογισμού, με τον διακυβερνητισμό (και ειδικότερα στις σχέσεις μεταξύ των 'ισχυρών' της ΕΕ) να κυριαρχεί όλο και περισσότερο. Με λίγα λόγια ένα πρόγραμμα που δεν θα επιδεινώνει αλλά θα αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τα άλυτα προβλήματα της ΕΕ (οικονομικές ανισορροπίες, κοινωνικά χάσματα).

Προς την κατεύθυνση αυτή είναι ανάγκη η ΕΕ να απαγκιστρωθεί από την στρεβλή εικόνα που έχει για τις προτεραιότητές της. Η ΕΕ δεν θα μπορέσει ποτέ να προχωρήσει μέσα από τον καθρέφτη της αγοράς. Οφείλει να τοποθετηθεί και να προσανατολιστεί με άλλους τρόπους προσέγγισης της οικονομίας και της κοινωνίας. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Τσούκαλης (2014:26):

Υπάρχουν επιλογές. Η δημοκρατία δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς επιλογές. Επομένως, αντί να αναρωτιόμαστε πως η πολιτική θα προσαρμοστεί επιτέλους στην οικονομική πραγματικότητα, θα πρέπει να κάνουμε μια πιο καίρια ερώτηση, δηλαδή τι είδους πολιτική γενικά και τις είδους πολιτικές συγκεκριμένα θα μπορούσαν να συμφιλιώσουν την οικονομική και την πολιτική πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα, θα πρέπει η ΕΕ να επενδύσει στη δημιουργία ενός αναγκαίου χώρου μέσα από τον οποίο τα κράτη-μέλη θα μπορούν να προστατεύουν τις κοινωνικές διευθετήσεις, τους κανονισμούς και τους θεσμούς τους. Θα πρέπει τα κράτη-μέλη να λειτουργούν με στόχο την κατοχύρωση μεγαλύτερων περιθωρίων δράσης και όχι μόνο με τη μεγαλύτερη πρόσβαση στις αγορές. Να λειτουργήσει η ΕΕ με τη λογική ότι δεν υπάρχει κάποιος 'μονόδρομος' που οδηγεί στην ευημερία. Αυτό που χρειάζεται η ΕΕ είναι κανόνες που θα βοηθούν κράτη διαφορετικού μεγέθους και σχήματος να πορεύονται παράλληλα με διαφορετικές ταχύτητες, αντί να επιβάλλει ένα πανομοιότυπο μοντέλο ανάπτυξης σε όλα (Rodrik 2014: 351-391). Το ζητούμενο είναι να συνδεθεί η αλληλοσύνδεση των κρατών-μελών της ΕΕ με έναν «εθνικο-πολιτικά» ουσιαστικά τρόπο. Αυτό απαιτεί τη δημιουργία μηχανισμών που θα ελέγχουν και

θα εξισορροπούν ελλείμματα και πλεονάσματα, πολιτικές που περιορίζουν και φορολογούν κερδοσκοπικές δραστηριότητες, πολιτικές που επιτρέπουν στις κεντρικές τράπεζες να στηρίζουν τους πολίτες και τους δημόσιους προϋπολογισμούς, καθώς και πολιτικές που ρυθμίζουν και διατηρούν τη ζήτηση (Patomäki 2013: 209-301). Όπως γράφουν σε μανιφέστο για μια πολιτική ένωση του ευρώ 11 Γάλλοι ακαδημαϊκοί που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Le Monde το 2014 (ARB 2014α:13):

Το κεντρικό διακύβευμα είναι απλό: τόσο η δημοκρατία όσο και οι δημόσιες αρχές πρέπει να ανακτήσουν τον έλεγχο, ώστε να ρυθμιστεί αποτελεσματικά ο παγκοσμιοποιημένος χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός του 21^{ου} και να υλοποιήσουν τις πολιτικές κοινωνικής προόδου που απουσιάζουν εντελώς από την σημερινή Ευρώπη.

Προς αυτήν την κατεύθυνση, μανιφέστο του Γερμανικού Ομίλου Γκλίνικερ προτείνει τη θέσπιση ενός κοινού συστήματος ασφάλισης ανέργων, επικουρικό των εθνικών συστημάτων, όπως και η υιοθέτηση μέτρων που θα διευκολύνουν την εργατική κινητικότητα με μαθήματα γλώσσας και άλλα στοχευμένα προγράμματα εξειδίκευσης (ARB 2014β: 11). Στην ίδια λογική μανιφέστο Ελλήνων ακαδημαϊκών προτείνει την υιοθέτηση μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής σύγκλισης για την αντιμετώπιση της φτώχειας και τη διατήρηση των δημόσιων αγαθών με τη δημιουργία δικτύων προστασίας των φτωχών, την επανεκπαίδευσης των ανέργων, τη θέσπιση δικτύου ενδοκρατικής και διευρωπαϊκής κινητικότητας ανέργων, και επενδύσεις σε καίριους για το μέλλον της Ευρώπης και κυρίως στις φτωχότερες περιοχές και χώρες της ΕΕ (ARB 2014γ: 11-13).

Τέτοιες πολιτικές θα πρόσθεταν μια χειροπιαστή διάσταση στην Ευρωπαϊκή ενότητα και ενίσχυαν τη δημοκρατική και νομιμοποιητική βάση της ΕΕ. Αυτό, όμως, δεν αρκεί. Η ΕΕ θα πρέπει να επενδύσει πολύ περισσότερο σε ζητήματα συντονισμού και εναρμόνισης σε θέματα δημοσιονομικά και δημοκρατίας. Θα πρέπει, για παράδειγμα, να βρεθεί η σωστή ισορροπία ανάμεσα στους ευρωπαϊκούς κανόνες και θεσμούς από τη μια και των περιοριστικών κανόνων για την άσκηση εθνικής πολιτικής. Αυτό απαιτεί να συνδιαχειρίζονται οι χώρες της ευρωζώνης τον φόρο εισοδήματος των νομικών προσώπων (ARB 2014α:13), όπως και την θέσπιση ενός νέου πλαισίου κανόνων που θα διασφαλίζει την φορολογική ισονομία, την εναρμόνιση της φορολογίας κερδών σε όλα τα κράτη-μέλη, την αποφυγή ενδοευρωπαϊκών ανταγωνισμών παροχής φορολογικών προνομίων και καταπολέμηση των φορολογικών παραδείσων (ARB 2014γ: 11-13). Σημαντική θα ήταν και η δημιουργία ενός ελεγχόμενου μηχανισμού μεταβιβάσεων, με τον μετασχηματισμού του Ευρωπαϊκού

Μηχανισμού Σταθερότητας σε Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο που θα μπορούσε να παρεμβαίνει αξιόπιστα και αυτόνομα σε κρίσης ρευστότητας και τον αποκλεισμό των κρατών-μελών από τις κεφαλαιαγορές (ARB 2014β:11).

Για να υλοποιηθούν τα παραπάνω, όμως, η ΕΕ και ειδικότερα η Ευρωζώνη, θα πρέπει να θεμελιωθεί πάνω σε μια «νέα» συμφωνία»:

Το ζητούμενο είναι να καταρτιστεί μια Ευρωσυνθήκη που θα αντικαταστήσει τις προηγούμενες αποσπασματικές μεταρρυθμίσεις. Μια τέτοια θα αποτελέσει ισόβια παρακαταθήκη συλλογικών εμπειριών και εκτιμήσεων από την περίοδο της κρίσης. Η Ευρωσυνθήκη θα επανεστιάσει τον δημόσιο διάλογο στις πολιτικές ανάγκες και επιθυμίες της Ευρώπης, και θα τον αναπροσδιορίσει σύμφωνα με αυτά τα νέα κριτήρια (ARB 2014β:11).

Προς αυτή την κατεύθυνση η ΕΕ χρειάζεται:

1. Ένα κοινοβούλιο για τις χώρες που θα μοιράζονται το κοινό νόμισμα, το οποίο θα μπορούσε να έχει τη μορφή του σημερινού ευρωκοινοβουλίου «αλλά με περισσότερες εξουσίες και λιγότερα μέλη, είτε θα αποτελείται από απευθείας εκλεγμένους ευρωβουλευτές και αντιπροσώπους των εθνικών κοινοβουλίων των κρατών μελών (Τσούκαλης 2014: 119; ARB 2014α:13).
1. Μια ευρωπαϊκή εκτελεστική αρχή, δηλαδή μια οικονομική κυβέρνηση, με υπουργό Οικονομικών, που θα μπορεί να διαπραγματεύεται πακέτα μεταρρυθμίσεων με χώρες σε κρίση, που θα αποφασίζει για το κλείσιμο των τραπεζών και θα διασφαλίζει την παροχή δημοσίων αγαθών (ARB 2014β:12).

Λύνεται, όμως, το «πρόβλημα» της ΕΕ μόνο με αποτελεσματικότερη και δημοκρατικότερη διακυβέρνηση; Σίγουρα όχι. Η οικονομική ευημερία δεν οδηγεί στη δημοκρατία. Θα πρέπει η ΕΕ να ενεργοποιήσει και το ενδιαφέρον των πολιτών, υιοθετώντας έναν τρόπο σκέψης και λόγου, που αναγνωρίζει ότι η Ένωση και το εθνικό-κράτος δεν αποτελούν δύο ξεχωριστούς κόσμους. Ορισμένα προγράμματα, όπως όλοι γνωρίζουμε, υπάρχουν, το Erasmus για παράδειγμα, αλλά χρειάζονται πολύ περισσότερα. Είναι τραγικό το γεγονός οι πολίτες της ΕΕ να μην είναι επαρκώς ενημερωμένοι για το τι επικρατεί στα κράτη-μέλη (πολιτικό κλίμα, συζητήσεις και απόψεις), όπως και για το ποιες είναι οι σημαντικές αποφάσεις που

λαμβάνουν χώρα στην Επιτροπή, το Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο. Να τις γνωρίζουν και να τις συζητούν πριν έρθουν για επικύρωση σε εθνικά επίπεδο.

Αν θέλουμε να δημιουργήσουμε μια ευρωπαϊκή ταυτότητα, θα πρέπει να αλλάξει και η συνιστώσα της αλληλεγγύης μεταξύ των πολιτών μέσα από τη δημιουργία ενός πανευρωπαϊκού χώρου επικοινωνίας. Αυτός ο χώρος μπορεί να δημιουργηθεί μόνον «σε μια πορεία που θα ανοίξει αμοιβαία τις εθνικές κοινές γνώμες προς όλες τις άλλες.» (Habermas 2014: 119) Για μια τέτοια διεθνοποίηση των πολιτών δεν αρκεί οι εθνικές κυβερνήσεις και τα εθνικά κόμματα να «πραγματεύονται τα ευρωπαϊκά θέματα ως τέτοια που είναι, ως ευρωπαϊκά. Πρέπει ταυτόχρονα να ενημερώνουν για τις πολιτικές απόψεις και διαμάχες που αυτά τα ίδια θέματα πυροδοτούν στα άλλα κράτη-μέλη.» (Habermas 2014: 120). Οι κυβερνήσεις ενημερώνουν μόνο για αυτά που «αποσπούν στην απόμακρη σκηνή των Βρυξελλών για το δικό τους λαό», καλλιεργώντας με τον τρόπο αυτό την αδιαφορία και την απάθεια των πολιτών τους ως πολίτες της ΕΕ για τις αποφάσεις των θεσμών χάραξης πολιτικής και νομοθεσίας.

Όσο, λοιπόν, τα κράτη-μέλη επενδύουν στην αναχρονιστική λογική του εσωτερικού έναντι του εξωτερικού η ΕΕ δεν θα μπορέσει να μετατραπεί και πάλι σε ένα παιχνίδι θετικού αθροίσματος. Και ειδικότερα σήμερα, όπου το ζητούμενο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν είναι, όπως το 1945, η υπέρβαση του πολέμου στην Ευρώπη, αλλά η ανταπόκριση σε ένα ταχέως παγκοσμιοποιούμενο περιβάλλον και στις νέες απειλές και προκλήσεις. Τα κράτη-μέλη της ΕΕ οφείλουν να επινοήσουν έναν τρόπο δημοκρατικής πολιτικής συζήτησης για τα κρίσιμα ευρωπαϊκά κοινωνικά/οικονομικά ζητήματα. Μόνο έτσι θα δημιουργηθούν οι απαραίτητες νέες πηγές έμπνευσης επανακαθορισμού της αποστολής και των στόχων της ΕΕ, που θα προσελκύσουν και θα πείσουν τους Ευρωπαίους πολίτες ότι η ΕΕ πρέπει να εξακολουθήσει να υπάρχει και να αναπτύσσεται.

Στα κράτη-μέλη της ΕΕ, ωστόσο, ο προβληματισμός αυτός απουσιάζει από τον πολιτικό και δημόσιο λόγο (Πιγκάς 2012). Με δεδομένο, όμως, το γεγονός ότι η ΕΕ είναι και θα παραμείνει ένα σημαντικός περιφερειακός οργανισμός, ο οποίος λειτουργεί σε συνεργασία και εντός των κρατών, θα πρέπει οι εθνικές κυβερνήσεις και τα εθνικά κόμματα να προβληματιστούν για το πώς η συζήτηση για τα προβλήματα και το μέλλον της ολοκλήρωσης θα μπορούσε να γίνει πιο μεθοδική, να μην ταυτίζεται με τα «εθνικά συμφέροντα» και να μην κατανοείται ως κάτι απόμακρο και αφηρημένο φαινόμενο. Απαιτείται μια προσπάθεια

αντιμετώπισης και κατανόησης της ΕΕ για αυτό που πραγματικά είναι, όχι μόνο ως θεσμικός χώρος εθνικών ανταγωνισμών και συμφερόντων, αλλά ως μια ανοικτή και συνεχιζόμενη διαδικασία ανθρώπινων σχέσεων ισχύος, πολιτικών και ιδεολογικών διαφορών. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Patomäki (2013: 298) όταν αλληλεξάρτηση αποτελεί τον κανόνα, αναπόφευκτα δημιουργούνται σχέσεις εξουσίας και ασύμμετρης εξάρτησης. Αυτές μπορούν να εκδημοκρατιστούν είτε με την αλλαγή των υφιστάμενων μορφών διακυβέρνησης είτε με τη δημιουργία νέων. Όμως, ένα αλληλένδετος κόσμος χρειάζεται και απαιτεί και μια «ολοναστοχαστική κατανόηση», δηλαδή την ικανότητα να κατανοούμε τα δυναμικά και εξελιγμένα συστήματα στα οποία ζούμε. Να βλέπουμε τον εαυτό μας και την καθημερινή ζωή μας, ως μέρη των παγκόσμιων εξελίξεων. Που σημαίνει ότι η ενίσχυση της δημοκρατίας στην ΕΕ απαιτεί από τα κράτη-μέλη και τους πολίτες τους να σκέπτονται και να ενεργούν κοσμοπολιτικά. Πολλά θα εξαρτηθούν, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, από την καλλιέργεια ή όχι αυτής της ικανότητας.

Αναφορές

- ARB (2014α). Μανιφέστο Πολιτικής Ένωσης της Ευρωζώνης-Ελληνική Πρωτοβουλία. Τχ. 50.
- ARB (2014β). Μανιφέστο Πολιτικής Ένωσης της Ευρωζώνης-Ελληνική Πρωτοβουλία. Τχ. 50.
- ARB (2014γ). Μανιφέστο Πολιτικής Ένωσης της Ευρωζώνης-Ελληνική Πρωτοβουλία. Τχ. 57.
- Bartolini, S. & Hix, S. (2006). 'Politics: The Right or the Wrong Sort of Medicine for the EU?'. Notre Europe Policy Paper, No. 19.
- Bartolini, S. (2005). *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring between the Nation State and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Beck, U. (2014). «Συνεργασία ή αποτυχία: Η υπαρξιακή κρίση της ΕΕ». Στο *Δημοκρατία ή Καπιταλισμός: Η Ευρώπη σε Κρίση*, Συλλογικό έργο του Γερμανικού Περιοδικού Blatter, σε επιμ. του Γ. Ριτζούλη, σσ. 77-101. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Bellamy, R. (2012). 'The Inevitability of the Democratic Deficit.' Στο Andreas Dur & Hubert Zimmermann (επιμ.), *Key Controversies in European Integration*, σσ. 54-71. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Brunkhorst, H. (2014). «Συλλογικός Βοναπαρτισμός: Η δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή κρίση». Στο *Δημοκρατία ή Καπιταλισμός: Η Ευρώπη σε Κρίση*, Συλλογικό έργο του Γερμανικού Περιοδικού Blatter, σε επιμ. του Γ. Ριτζούλη, σσ. 125-147. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Crombez, C. (2003). 'The Democratic Deficit in the European Union: Much Ado about Nothing?' *European Union Politics*, 4 (1): 101-120.
- Crouch, C. (2011). *The strange non-death of neo-liberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Dinan, D. (2004). *Europe Recast: A History of European Integration*. Boulder: Lynne Rienner.
- Follesdal, A. & Hix, S. (2006). 'Why There Is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik.' *Journal of Common Market Studies*, 44 (4):533-562.
- Franzius, C. & Preuss, K. U. (2014). «Ζωντανή Δημοκρατία: Το μέλλον της δημοκρατίας». Στο *Δημοκρατία ή Καπιταλισμός: Η Ευρώπη σε Κρίση*, Συλλογικό έργο του Γερμανικού Περιοδικού Blatter, σε επιμ. του Γ. Ριτζούλη, σσ. 169-193. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Glencross, A. (2014). *The Politics of European Integration*, (London: Willey-Blackwell).
- Habermas, J. (2014). «Πόσο δημοκρατική είναι η ΕΕ; Η κρίση της ΕΕ υπό το πρίσμα της συνταγματοποίησης του διεθνούς δικαίου». Στο *Δημοκρατία ή Καπιταλισμός: Η Ευρώπη σε Κρίση*, Συλλογικό έργο του Γερμανικού Περιοδικού Blatter, σε επιμ. του Γ. Ριτζούλη, σσ. 101-125. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Habermas, J. (2012). *Για ένα Σύνταγμα της Ευρώπης*. Αθήνα: Πατάκη.
- Hall, P. A. (2012). 'The Economics and Politics of the Euro Crisis.' *German Politics*, 21 (3): 355-371.
- Hix, S., & Hoyland, B. (2011). *The Political System of the European Union*. Basingstoke: Palgrave.
- Hix, S. (2008). *What's Wrong with the European Union and How to Fix It*. London: Polity.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2009). 'A Post functionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus.' *British Journal of Political Science*, 39 (1): 1-23.
- Kopecky, P. & Mudde, C. (2002). 'The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe.' *European Union Politics*, 3(3): 297-326.
- Lane, P. R. (2012). 'The European Sovereign Debt Crisis.' *The Journal of Economic Perspectives*, 26(1): 49-67.
- Majone, G. (2006). 'The Common Sense of European Integration.' *Journal of European Public Policy*, 13(5) : 607-620.

- Majone, G. (2005). *Dilemmas of European Integration: The Ambiguities and Pitfalls of Integration by Stealth*. Oxford: Oxford University Press.
- Majone, G. (1998). 'Europe's Democratic Deficit: The Question of Standards'. *European Law Journal*, 4 (1): 5-28.
- Mazower, M. (2013). *Κυβερνώντας τον Κόσμο. Η Ιστορία μιας Ιδέας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- McLaren, L. M. (2005). *Identity, Interests and Attitudes to European Integration*. Basingstoke: Palgrave.
- Nicolaidis, K. (2004). 'We the Peoples of Europe'. *Foreign Affairs*, 83: 97- 119
- Moravcsik, A. (2006)). 'What Can We Learn - from the Collapse of the European Constitutional Project?' *Politische Vierteljahresschrift*, 47: 219-241.
- Moravcsik, A. (2002). 'Reassessing Legitimacy in the European Union.' *Journal of Common Market Studies*, 40: 603-624.
- Patomäki, H. (2013). *Η αποτυχία της ευρωζώνης: Από την κρίση σε ένα παγκόσμιο Νιου Ντίλ*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Reif, K. & Schmitt, H. (1980). 'Nine Second-Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results.' *European Journal of Political Research*, 8 (1): 3-44.
- Richardson, J., (επιμ.) (2006). *European Union: Power and Policy Making*. Abingdon: Routledge.
- Rodrik, D. (2012). *Το παράδοξο της παγκοσμιοποίησης: Η δημοκρατία και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας*. Αθήνα: Κριτική.
- Scharpf, F.W. (1997). 'Economic Integration, Democracy and the Welfare State.' *Journal of European Public Policy*, 4(1): 18-36.
- Schmitter, P. (2000). *How to Democratise the European Union ... and Why Bother?* Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Szczerbiak, A. & Taggart, P. (επιμ.) (2008). *Opposing Europe? The Comparative Party Politics of Euroscepticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Taggart, P. (1998). 'A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems.' *European Journal of Political Research*, 33(3): 363-388.
- Urban, J.H. (2014). «Οικονομική σταθερότητα με παραίτηση από τη δημοκρατία: Ο δρόμος της Ευρώπης προς τον απολυταρχισμό». Στο *Δημοκρατία ή Καπιταλισμός: Η Ευρώπη σε Κρίση*, Συλλογικό έργο του Γερμανικού Περιοδικού Blatter, σε επιμ. του Γ. Ριτζούλη, σσ. 146-169. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Warleigh, A. (2003). *Democracy in the European Union*. London: Sage.
- Κωνσταντινίδης, Γ. (2014). «Σπιράλ αντι-ευρωπαϊσμού». Καθημερινή της Κυριακής, 24-25 Μάιου, σελ. 8 (Ένθετο 'Τέχνες και Γράμματα').
- Πιγκάς, Μ. (2012). *Επαναστάσεις*. Αθήνα: Φερενίκη.
- Τσοούκαλης, Λ (2014). *Η Δυστυχής Ένωση. Η Ευρώπη χρειάζεται μια νέα μεγάλη συμφωνία*. Αθήνα: Πατάκη.